

IVANA SLAVKOVIĆ

ZAŠTO JE VAŽNO NASTAVITI USAVRŠAVANJE STRUČNIH RADNICA/KA CSR-A

OMOGUĆAVANJE BOLJEG IDENTIFIKOVANJA NASILJA I NASILNIKA

Obzirom da je nasilje u porodici složen fenomen koji je zakonski prepoznat tek 2002. godine, uvođenjem člana krivičnog zakona 118a, još uvek se uočavaju teškoće u njegovom prepoznavanju i definisanju nasilnika i žrtava. Čak i kada stručnjakinje/ci Centra za socijalni rad identifikuju i imenuju nasilje u porodici često se sreću sa limitiranom spremnošću za intervenisanje drugih sistema (policija, sudstvo i zdravstvo) koji bi u skladu sa novim zakonskim određenjem trebalo da se ovim problemom sistematski i odgovorno bave. Ovakva situacija dodatno demotiviše stručnjakinje/ke CSR-a da nasilje u porodici imenuju i procesiraju kao takvo.

Neke od teškoća stručnjakinja/ka centara za socijalni rad proizilaze iz činjenice da znanja i veštine koje su potrebne za prevenciju i zaštitu od nasilja u porodici nisu bile zastupljene u nastavnim programima u toku njihovog školovanja, što je na žalost i danas slučaj na svim fakultetima koji obrazuju profesionalce pomažućih profesija. Takođe, Centri za socijalni rad su institucije koje su decenijama bile orijentisane uglavnom ka neposrednoj zaštiti dece, a rešavanje situacija nasilja u porodici podrazumeva orijentaciju ka svim ugroženim članovima porodice što bitno menja ulogu Centara za socijalni rad i iziskuje promenu ustaljene metodologije.

Iz svih navedenih razloga, u nekim slučajevima nasilja u porodici koji su procesuirani u odeljenjima GCSR još uvek nailazimo na nejasnoće u pogledu definisanja nasilja u porodici. Često se jasno ne definiše ko vrši nasilje a ko je žrtva/žrtve. Nasilje se ponekad imenuje nespecifičnim terminima kao što su sukobi, konflikti, poremećeni porodični odnosi ili se prepoznaje i kvalifikuje samo u drastičnim oblicima kao što su teške telesne povrede. Nejasna identifikacija nasilnika odgovornih za nasilje i onih koji su žrtve otežava da plan zaštite i mere koje se sprovode budu adekvatne i specifične i omogućće suštinsko rešavanje slučajeva nasilja.

SAGLEDAVANJE DINAMIKE NASILJA

Nasilje u porodici (u najvećem procentu prema ženama a zatim deci) je složen fenomen zasnovan na ideji dominacije/moći muškaraca u odnosu na žene koju, celokupno društvo i institucije sistema u okviru patrijarhalne kulture vekovima podržavaju. Društveni sistem toleriše nasilje u porodici kvalifikujući ga kao privatni/psihološki problem što omogućava nasilnicima da razviju specifične taktike ponašanja u odnosu na žrtve: pretnje, prinude, zastrašivanja, izolaciju manipulaciju, a kroz koje manifestuju svoju moć i kontrolu.

Nasilnici ove svoje taktike kontrole koriste kontinuirano, sukcesivno ili simultano slabeći kapacitet žene/žrtve da se odupre nasilju i da izađe iz nasilne situacije. Žene su istovremeno učene da osećaju krivicu za sve što im se dešava, kako za to što žive u nasilju tako i za situaciju izlaska iz nasilja koja posledično "ruši porodicu" kao ultimativnu vrednost patrijarhalne kulture.

U jednom izveštaju o slučaju nasilja u porodici GCSR-a nailazimo na sledeću konstataciju, "Nasilno ponašanje oca je smanjeno", koja dobro ilustruje kako se priroda i dinamika nasilja u porodici razume delimično. Nasilničko ponašanje ne može da se "smanji" bez intervencija, već može biti regulisano/kontrolisano. U konkretnom slučaju nasilničko ponašanje oca koje se spontano smanjilo predstavlja samo jednu fazu u dinamici nasilničkog ponašanja.

Kao posledica složenosti fenomena nasilja u porodici, žrtva se od strane stručnih radnica/ka u određenom broju slučajeva optužuje zbog "nespremnosti" da izađe iz nasilja ili zbog povratka u nasilje, ili ovo ponašanje žrtve izaziva ljutnju i razočaranje stručnjaka/stručnjakinja čija su "očekivanja" od žrtve izneverena.

Kada se radi sa žrtvama nasilja neophodno je ovakve emocionalne reakcije kontrolisati i bez obzira na broj pokušaja žrtve da izađe iz situacije nasilja, svaki put pružiti profesionalnu pomoć i podršku dokle god se problem nasilja u porodici ne reši u potpunosti.

Kao što smo već pomenuli, postoje uvrežene predrasuda o nasilju u porodici koje nas nekada onemogućavaju da prihvatimo činjenicu da je nasilnik jedino odgovoran za nasilničko ponašanje, što ilustruje sledeći primer:

"Otac se uzdržavao od nasilja, ali zbog straha od kazne a ne zbog poboljšanja porodičnih odnosa"

Kada se situacija nasilja u porodici na ovaj način formuliše, odgovornost za nasilničko ponašanje se sa nasilnika prebacuje i na žrtve. Uzrok nasilja ne mogu biti loši porodični odnosi već činjenica da nasilnik bira da se ponaša nasilno.

Takođe je veoma značajno da se u budućem stručnom usavršavanju stručnih radnica/ka CSR-a posveti posebna pažnja razlikovanju neuračunljivosti usled teških duševnih poremećaja od nasilnog ponašanja u kome nasilnik bira da se ponaša nasilno. Ponekad se nasilničko ponašanje automatski kvalifikuje kao "duševno poremećeno" što rezultira neadekvatnim sagledavanjem prirode nasilja u porodici, a time i neodgovarajućim merama zaštite žrtava nasilja.

Pored toga, uočeno je da se u većem broju slučajeva kada je nasilnik muškarac opravdanje za nasilničko ponašanje nalazi u njegovom "duševno poremećenom" stanju i izbegava se njegovo imenovanje kao nasilnika, pa se predlaže "bolnički tretman i kompletno ispitivanje", dok u slučajevima kada se radi o ženama postoji veća spremnost da se one označe kao nasilnice i da se prema njima preduzmu represivne mere.

OBEZBEĐIVANJE PRIMENE SPECIFIČNIH MERA

Da bi obezbedili uspešnost u sprečavanju i zaustavljanju nasilja u porodici neophodno je da sve mere koje institucije preduzimaju budu specifične, što konkretnije definisane, a postupci prema nasilniku i žrtvama suštinski različiti.

Međutim, još uvek nailazimo na "ravnopravan" tretman žrtava i nasilnika kao što se vidi u sledećem primeru:

Otac je nasilan prema ženi i deci a teško kontroliše agresivne impulse čak i u prostorima policije i CSR-a. Radnice/ci CSR-a uprkos tome što je bezbednost žrtve ugrožena “spajaju supružnike na razgovor o problemima” ne tretirajući posebno nasilnika a posebno žrtvu.

U drugom slučaju su “roditelji upozoreni da se poprave jer će im biti oduzeta deca” iako je samo otac nasilan a majka žrtva nasilja koja adekvatno brine o troje dece.

Podjednak tretman nasilnika i žrtava (kada su žrtve žene) između ostalog je i posledica dugogodišnje prakse u zaštiti interesa dece, gde se tradicionalno, organ starateljstva postavlja u “neutralnu” poziciju u odnosu na roditelje, koji automatski imaju podeljenu odgovornost za porodičnu situaciju, pa i za nasilje u porodici.

PLANIRANJE I IZVOĐENJE SVEOBUHVAATNIH MERA

Nasilje u porodici je izrazito kompleksan fenomen i njegovo rešavanje podrazumeva angažovanje svih elemenata porodičnog, ali i drugih sistema (proširena porodica, radno okruženje, krug prijatelja, institucije i organizacije koje je društvo ovladalo da se bave problemom nasilja).

Najčešći problem u rešavanju slučajeva nasilja u porodici je što merama intervencije nisu uvek obuhvaćeni **svi akteri**: sve žrtve u porodici, nasilnik/ci, sve **institucije** (policija, sudstvo, tužilaštvo, CSR, zdravstvene, obrazovne, nevladine organizacije, radne organizacije žrtve i nasilnika) i **moćni potporni sistemi** (članovi proširene porodice, susedi, prijatelji).

Najčešći problemi u oblasti planiranja i izvođenja mera

- Mere usmerene samo na žrtvu a ne i na nasilnika

Uzimajući u obzir kratak vremenski period od uvođenja krivičnog dela iz člana 118a razumljivo je da je prijavljivanje ovog dela od strane stručnjakinja/stručnjaka ponekad subjektivno motivisano. Delo se još uvek ne prijavljuje automatski zbog postojanja elemenata krivičnog dela, već na osnovu slobodne i subjektivne procene “korisnosti” prijavljivanja/neprijavljivanja, čak i u slučajevima težeg oblika ovog dela.

Iz evidencije odeljenja 9 GCSR koja su učestvovala u implementaciji projekta “Od dobrih namera do dobre prakse” izdvajamo da su se samo u 6,4% registrovanih slučajeva nasilja u porodici tokom 2004. godine stručnjakinje/ci u pomenutim odeljenjima opredelili da podnesu krivičnu prijavu protiv nasilnika po članu 118a krivičnog zakona RS.

Na primer, u slučaju u kome je suprug naneo telesne povrede supruzi CSR nije krivično delo prijavio policiji jer su, kako se navodi u izveštaju: “Supružnici izneli motivaciju za očuvanjem bračne zajednice”

Uprokos kontraverzama koje postoje u vezi sa ovim pitanjem, neophodno je zapitati se da li bi društvo preko svojih institucija na isti način reagovalo neprijavljujući neko drugo krivično delo ukoliko bi npr. izvršilac provalne krađe ili razbojništva: “pokazao motivaciju da više neće vršiti provalne krađe odnosno razbojništva”.

Možemo zaključiti da je nasilje u porodici u svesti određenog dela stručne javnosti još uvek u sferi privatnog/psihološkog a ne društvenog i krivično/pravnog fenomena i da su neophodne dodatne aktivnosti u cilju izmene ovakvih stavova kao i podrška stručnim radnicama/cima CSR-a da angažuju sve druge institucije, obuhvate sve aktere i primene sve mere koje im stoje na raspolaganju.

Još neki od problema u pogledu selektivnosti mera

- Mere usmerene samo na jednu žrtvu iako ih ima više;
- Mere usmerene samo na direktne a ne i na indirektno žrtve nasilja;

- Mere usmerene samo na decu a ne i na ostale članove porodice (majku, stare, nemoćne članove porodice);

Kada su deca direktne žrtve nasilja često se dešava da su:

- Mere usmerene samo na nenasilnog roditelja bez mera prema nasilnom roditelju;
- Mere usmerene samo na nasilnog roditelja bez mera podrške i pomoći nenasilnom roditelju;

U oba navedena slučaja deca kao direktne žrtve nasilja nisu u potpunosti zaštićena od nasilja u porodici. Iako su mere prema nasilnom roditelju (represivne i korektivne) neophodne da bi se nasilje prema deci-direktnim žrtvama zaustavilo, potrebna je sistematska podrška nenasilnom roditelju (koji je obično i indirektna žtva nasilja) u cilju adekvatne i dugoročne zaštite dece u budućnosti. Istovremeno je nedovoljno usmeriti mere samo na nenasilnog roditelja jer se time ne obezbeđuje da se nasilje trajno zaustavi, a odgovornost za kontrolu nasilničkog ponašanja sa institucija/države prenosi na nenasilnog roditelja, koji i sam može biti žrtva nekog vida nasilja.

ADEKVATNA UPOTREBA TERMINOLOGIJE

Upotreba stručnih termina trebalo bi, po pretpostavci, da pojednostavi stručnu komunikaciju i da omogućiti precizno razumevanje pojava ili problema. Međutim, ustaljena terminologija u sistemu socijalne zaštite doprinosi nejasnom definisanju situacija i pojmova kada je u pitanju nasilje u porodici:

Nasilje se ponekad definiše kao “situacija sukoba u kojoj je intrvenisala policija” ili kao “poremećeni porodični odnosi”, “konfliktni odnosi” “*disfunkcionalna* porodica”. Nasilje jednog partnera, uglavnom muškarca prema ženi, definiše se, na primer, na sledeći način: “*fizički sukobi roditelja*, koji su prouzrokovali često odlazanje majke iz porodice, zanemarivanje potreba dece i zlostavljanje” čime se onemogućava sagledavanje toga ko zanemaruje i zlostavlja, odnosno ko je nasilan (otac), a ko su sve žrtve nasilničkog ponašanja (majka i deca). Takođe se i intervencije definišu proizvoljno, na primer “praćenje porodične dinamike” ili “saniranje porodičnih odnosa”.

Iako je projekat “Od dobrih namera do dobre prakse” ponudio standardnu terminologiju za rad sa nasiljem, neophodno je, kroz buduće aktivnosti na polju edukacije stručnih radnica/ka CRS-a, učvrstiti upotrebu ove terminologije u stručnoj praksi, a koja bi omogućila jasno i precizno definisanje svih aspekata problema nasilja u porodici.

Veoma je važno sagledati u kojoj meri terminologija koju koristimo u radu sa nasiljem utiče na suštinsko određenje nasilja u porodici i determiniše intervencije koje se preduzimaju kao što se vidi u sledećem primeru:

Formulacija: “Rad u cilju kvalitetnije komunikacija na relaciji otac-sin” u slučaju u kojem je otac fizički nasilan prema sinu čini da se nasilje razume kao vid komunikacije tj. dvosmerni proces. Na ovaj način se izjednačena pozicija žrtve i nasilnika, jer je komunikacija i odgovornost za komunikaciju na oba učesnika, dok je nasilje jednosmeran proces – od nasilnika ka žrtvi, a odgovornost za nasilje je isključivo na nasilniku.

Terminologija je značajna i zbog uspostavljanja efikasne međuinstitucionalne saradnje. Važno je u pisanju izveštaja i dopisa uvek imati na umu *kome se piše i ko treba da deluje na osnovu onoga što je napisano*, pa je potrebno je razvijati veštine koje su neophodne da izveštaji CSR-a budu formulisani jasno, deskriptivno, terminima koji su razumljivi stručnjacima drugih institucija (policiji, tužilaštvu, sudu i dr.)

PREVAZILAŽENJE RODNIH PREDRASUDA

Opterećenost rodni predrasudama takođe može biti faktor koji intervencije u oblasti nasilja u porodici čini neodgovarajućim i neefikasnim.

Kao posledica rodne predrasude da majka ima više odgovornosti i dužnosti u pogledu vaspitanja i nege dece u poređenju sa ocem, nailazimo na situaciju u kojoj su oba roditelja procenjena kao zanemarujuća, ali se isto ponašanje kvalifikuje različito. Za zanemarujućeg oca se kaže: “potrebno je njegovo veće angažovanje u nezi i vaspitanju deteta”, a za zanemarujuću majku “majka zlostavlja kroz neadekvatnu brigu i neprepoznavanje potreba i teškoća deteta”

Neke rodne predrasude dovode do toga da se irelevantne činjenice smatraju relevantnim: “Majka je gradeći odnos sa, *kalendarski mlađim partnerima*, grubo zanemarivala prava i potrebe deteta”

Kalendarski uzrast partnera majke svakako nije relevantan za odnos majke prema deci niti ima stručno utemeljenje kao faktor koji utiče na roditeljsku kompetentnost majke. Kao posledica predrasude majka se diskvalifikuje kao roditelj zato što bira kalendarski mlađe partnere.

Predrasude su, generalno uzevši, stavovi koji nisu zasnovani na realnosti, koji su neadekvatni i kojih po pravilu nismo svesni. Pored rodni predrasuda, različite etničke i kulturološke predrasude mogu takođe da nam otežavaju realnu procenu situacije nasilja u porodici (procena oblika nasilja, stepena ugroženosti itd.) i utiču na planiranje mera prema žrtvama i nasilnicima.

Upravo zato što nam ponekad i uz najbolju volju predrasude ostanu van svesne kontrole neophodno je da kao profesionalci budemo otvoreni i spremni na stalno preispitivanje i revidiranje sopstvenih stavova kada radimo sa nasiljem u porodici.